

Аферата „Сокал“, 18 години по-късно

Лилия Гурова^x

Статията е съвместно издание на е-списание „Проблеми на постмодерността“ и списание „Проблеми на културата“

Статията представя ретроспективно аферата „Сокал“ – един от най-шумните академични скандали в края на 20 в. Специално внимание се обръща на три от въпросите, които са обект на обсъждане в последвалата скандаля дискусия: Какви са били мотивите на професора по физика Алън Сокал да предприеме тази нетипична за един учен акция? Какво доказва случаят Сокал и респективно, какво той не доказва? И накрая (но не по значение), етична ли е постъпката на автора, предложил за публикуване пародия, представяйки я за сериозен научен текст?

Ключови думи: научна етика, пародия, афера, нелинейност

Въведение

През пролетта на 1996 г. известното североамериканско културологично списание Social Text публикува статията „Престъпване на границите: към една трансформативна херменевтика на квантовата гравитация” (Sokal, 1996a). Три седмици по-късно, авторът на статията, професорът по физика в Нюйоркския университет Алън Сокал, разкрива на страниците на друго списание (Lingua Franca), че това, което редакторите на Social Text са приели за сериозен академичен текст е в действителност пародия на научна статия (Sokal, 1996b). Разкритието на Сокал поставя началото на един от най-шумните академични скандали в края на 20 в. В дискусиите около аферата „Сокал”, както започват да наричат скандаля, са въвлечени нобелови лауреати по

физика като Стивън Уайнбърг (Weinberg 1996) и постмодерни икони като Жак Дерида (Derrida 1997). Изявления по случая се правят в най-престижни академични издания като Nature (Dawkins 1998), но и на страниците на вестници като The New York Times, The Guardian, Le Monde и Libération. Обект на разгорещени спорове са най-различни въпроси, но три от тях се открояват като основни: какви са били мотивите на Сокал да предприеме тази нетипична за един учен акция; какво доказва случаят Сокал и респективно, какво той не доказва; и накрая (но не по значение), етична ли е постъпката на автора, предложил за публикуване пародия, представяйки я за сериозен научен текст?

18 години след началото на аферата „Сокал”, изглежда сякаш всички въпроси са получили своите отговори¹. Въпреки това, има смисъл да се върнем отново към този случай, защото като цяло, българските академични среди останаха незапознати с него, или което е дори по-лошо, оказаха се откъслечно и повърхностно запознати². Така българската академична общност пропусна да извлече поуки за себе си от този скандал,

¹ На личния сайт на Алън Сокал (<http://www.physics.nyu.edu/sokal/>) могат да се намерят текстовете, документиращи основните дискусии.

² Първите публикации на български за аферата „Сокал” се появяват през 1998 г., две години след началото на скандала. 1998 е годината, в която дискусиите в международен план бележат нов пик, провокиран от книгата „Интелектуални мошеничества”, която Сокал написва в съавторство с белгийския физик Жан Брикмон. В нея двамата физици изобличават (този път директно, а не под формата на пародия) научните недомислия в текстове на Лакан, Бодрияр, Делюз, Юлия Кръстева и др. Книгата на Сокал и Брикмон излиза през 1997 г. най-напред на френски (Sokal & Bricmont 1997), а на следващата година се появяват, преведени на английски, и две нейни преработени и допълнени издания (Sokal 1998a; Sokal 1998b). Първата публикация на български за аферата „Сокал”, предназначена за широка публика, е редакционна статия на в. *Капитал* от 17.01.1998, която представя книгата на Сокал и Брикмон и нейната предистория. Статията в *Капитал*, за съжаление, е пълна с неточности и грешки. От нея незапознатият със случая читател ще остане с впечатление, че статията – пародия е дело и на двамата физици и че книгата им, обясняваща замисъла на пародията е също „пародия“ (тя не е). Твърди се също, че Дерида и Фуко не били обект на критика, което не е вярно – вярно е само, че няма посветени специални глави на тях, каквито има за Юлия Кръстева или за Жак Лакан. Като капак на всичко, за известната френска феминистка Люс Иригарай се говори в мъжки род. Другият източник, от който се информира масовият български читател – българската Уикипедия – не предлага много повече. Статиите в нея, имащи отношение към аферата Сокал са пределно лаконични и отново пълни с досадни грешки (този път Брикмон е обявен за жена – виж текста „Шегата настрана: наука, философия и култура”, представящ едноименната книга на Сокал от 2008 г.). Книгата на Сокал и Брикмон е преведена на петнадесетина езика (вкл. немски, италиански, испански, турски, корейски, унгарски, полски), но не и на български. Малкото български автори, писали за аферата Сокал кой-знае защо не засягат (или засягат повърхностно) темите, които са централни за международната дискусия. Странната българска реакция на случая „Сокал” съм описала и коментирала в (Гурова, 2011).

а е известно, че който не се учи от чуждите грешки, рискува да ги повтори като свои. Настоящата статия има за цел да представи накратко най-важното, което българският читател е добре да знае за случая „Сокал”: (1) предисторията на скандала, която хвърля светлина върху непосредствените мотиви, тласнали Сокал към публикуването на статията-пародия; (2) какви изводи могат да бъдат направени въз основа на случая „Сокал” по отношение на академичните стандарти в определени среди, претендиращи да са авангард на съвременната хуманитарна мисъл; и (3) влиза ли в конфликт с академичната етика реализираният от Сокал „експеримент”. В заключение се предлага като материал за размишление основното послание на Сокал: как взета на сериозно, една сбъркана познавателна философия подрива самите основи на познанието.

Предисторията на скандала

Скандалът, предизвикан от статията-пародия на Алън Сокал има своята предистория. Две години по-рано, през 1994 г., биологът Пол Грос и математикът Норман Левит публикуват книгата „Висше суеверие” (Gross & Levitt 1994), която предизвиква гнева на определени среди сред хуманитарната интелигенция в САЩ, критикувани от Грос и Левит заради тяхната толерантност към „обърканото мислене”³. Обектите на критика в книгата и техните симпатизанти отвърщат на удара, изтъквайки, че Грос и Левит се произнасят прибързано за области, за които имат повърхностни знания⁴. Сокал е впечатлен от „Висше суеверие” и по-късно признава, че тъкмо тази книга и реакциите, които тя предизвиква са го подтикнали към публикуването на статия-пародия (Sokal 2008). Сокал разсъждава така: колкото и непонятни да са за един физик (математик, биолог и пр.) академичните стандарти в дадена област на познанието, която е различна от неговата собствена, ако такива стандарти наистина съществуват, те трябва да позволяват различаването на пародия от същинска научна статия; ако стандартите в една област не могат да гарантират различаването на истинска научна статия от (пародийна) имитация на такава статия, тях или ги няма, или не се прилагат, или нещо друго не им е наред. Аз съм „просто физик” пише Сокал в статията, последвала публикуването на пародията, „и ако се чувствам неспособен да оценя смисъла на ‘jouissance’ и ‘differance’, това може би отразява моята собствена

³ Думата, която Грос и Левит използват е „muddleheadedness”.

⁴ Виж например (Martin 1996).

некомпетентност. И така, за да тествам доминиращите интелектуални стандарти, аз реших да изпробвам един скромнен (макар и, признавам, неконтролиран) експеримент: дали водещо североамериканско списание за културологични изследвания, чиято редакционна колегия включва такива светила като Фредерик Джеймсън и Ендрю Рос, би публикувала статия, щедро подправена с глупости, ако: а) звучи добре, и б) ласкае идеологическите убеждения на редакторите? Отговорът, за съжаление, е да.” (Сокал 1996b, 62).

Какво доказва и какво не доказва случаят Сокал

Опонентите на Сокал често твърдят, че от факта на публикуването на статията-пародия в Social Text не могат да се правят генерални заключения за академичното ниво в областта на културологичните изследвания. Срещу публикуване на фалшиви статии, които добре имитират истински научни текстове не са застраховани и най-добрите списания в областта на природните науки⁵. Изненадващо за някои по-радикално настроени симпатизанти на Сокал, той самият е съгласен с това твърдение. Единственото, което фактът на публикуването на статията-пародия в Social Text позволява да заключим, казва Сокал, е „че редакторите на едно по-скоро маргинално списание са проявили нехайство по отношение на интелектуалните си задължения, като са публикували статия по квантова физика – област, която те признават, че не разбират, без да си дадат труда да се допитат до някой сведущ в областта, само защото статията е предложена от автор, който се легитимира като съюзник, ласкаещ идеологическите убеждения на редакторите и който атакува техните „врагове”” (Сокал 2008, 152).

Но, заявява Сокал, важното в случая не е самият факт на публикуването на статията-шега, а съдържанието на тази статия. От публикуването на статия с подобно съдържание могат да се правят изводи, които далеч не засягат само редакционната политика на Social Text. Да видим какви са тези изводи.

Да започнем с това, че статията-пародия наистина „изглежда добре”, т. е. тя е написана „професионално” от гледна точка на общоприетите канони за писане на научен текст. Статията започва с увод, в който се обяснява как повечето учени в естествените науки,

⁵ Както разкрива една друга афера, станала известна като аферата „Богданов” – виж http://quantumfuture.net/quantum_future/bogdanov1.htm.

и на първо място физиците, са все още в плен на „след-просвещенската догма”, че „съществува външен свят, чийто свойства са независими от всяко човешко същество и от човечеството като цяло”. По-нататък се пояснява, че мнозинството учени са в плен на въпросната догма въпреки, че науката на 20 век е предоставила достатъчно факти, които са основание за преосмисляне на „картезианско-нютонианската метафизика” и за възприемане на възгледа, че физическата реалност, подобно на социалната реалност „е в основата си социален и лингвистичен конструкт”. Отбелязано е също, че част от тези факти са „задълбочено” анализирани в „ревизионистки изследвания” в областта на историята и философията на науката. (Тук Сокал прилага дълъг списък от имена. Сред тях са имената на членове на редколегията на Social Text и на известни представители на интелектуалния кръг, с който редакторите на списанието се асоциират). След този не съвсем кратък увод, Сокал декларира скромната цел на своя труд – да направи още една стъпка в посоката, зададена от споменатите в увода „дълбоки” анализи, като покаже как в една съвсем нова област на физиката като квантовата гравитация „пространство-времето престава да съществува като обективна физическа реалност” (Сокал 2008, 11)⁶, а също и какви са важните „философски и политически следствия” от това. Следват описание и обяснения на структурата на статията, на които няма да се спирам⁷. Ще отбележа само, че структурата съответства на поставената цел, съдържанието на отделните раздели отговаря на заявеното в увода, всички цитирания са педантично точни, като авторът не е пропуснал да се позове на по-известните имена, които са авторитети в очите на редакторите на Social Text, а и не само в техните очи. Статията завършва с патетично изказване за бъдещето на математиката, според което се очаква нейните днешни модерни клонове като теорията на катастрофите и теорията на хаоса да формират заедно с нови, още невъзникнали направления една „изцяло нова теоретична рамка”, която ние „с нашите днешни идеологически наочници” не можем дори да си представим. На финала не липсват и типичните за научни статии благодарности към хора, които по някакъв начин са допринесли за създаването на

⁶ Всички цитирания на текстове от статията-пародия (Sokal 1996a) са по снабдената с коментари препечатка на тази статия, публикувана в (Sokal 2008).

⁷ Моята цел в тази статия не е да преразказвам пародията. Тя не може да бъде пълноценно преразказана – най-добре е да се прочете оригинала, като препоръчвам снабдената с подробни обяснителни бележки препечатка в (Sokal 2008).

статията⁸. Накратко, статията-пародия на Сокал показва по един недвусмислен начин, че спазването на каноните за представяне на научен текст по никакъв начин не гарантират, че текстът е наистина научен. Не мисля, че редакторите на Social Text са единствените, които биха се подлъгали да публикуват такъв текст. Не съм убедена също, че само хуманитарни списания биха могли да бъдат подведени от една добре изработена имитация на научна статия. Този извод е достатъчно общ и не засяга научната политика само в областта на хуманитарните и социалните науки. Следващите изводи обаче се отнасят основно до тях.

Едно от нещата, с които статията-пародия впечатлява (и забавлява) най-много е това, че тя предлага изобилие от откровени безсмислици. Сред тях изпъкват фриволните употреби на понятието „нелинейност”. В статията можем да прочетем, например, че при квантовата гравитация гравитационното поле е „некомутиращ (и следователно нелинеен) оператор”⁹ (Sokal 2008, 29), натъкваме се на позоваване на несъществуваща „многомерна (нелинейна) логика”¹⁰ (Sokal 2008, 39) и др. Съвсем не е случайно, че Сокал заиграва тъкмо с понятията „нелинейно” и „нелинейност” и също така не е случайно, че редакторите не са усетили пародийните моменти в неговите примери. Думата „нелинейно” и нейните производни заемат централно място в постмодерното говорене за науката и могат да се посочат редица случаи на такова говорене, които звучат като пародия, въпреки, че техните автори са били напълно сериозни. Сокал е включил множество примери на такова говорене в своята статия. Проблемът е, обяснява Сокал в своите коментари към „Престъпването на границите”¹¹, че понятието „линеен” в математиката означава различни неща, когато говорим за линейна функция или уравнение и когато говорим за линейна наредба (на множество). В постмодерното говорене за нелинейност тези две значения се смесват произволно, нещо повече, те се

⁸ Закачката тук е, че имената, които следват са на деца от 2 до 6 години (племенници на Сокал и деца на негови приятели).

⁹ В действителност, както Сокал, Уайнбърг и останалите физици, коментирали статията отбелязват, не съществува връзка между комутируемост и линейност, нещо повече, тъкмо квантовата механика е пример за използването на оператори, които са некомутиращи и линейни (Sokal 2008).

¹⁰ Отново, между многомерност и нелинейност няма връзка – една функция, дефинирана в многомерно пространство може да е линейна и обратно, в просто двумерно пространство съществуват нелинейни функции като $y = x^2$.

¹¹ Виж #54 от тези коментари в (Sokal 2008, 22).

смесват и с други значения, които никой от авторите на такива текстове не си дава труда да изясни. Така се раждат нелепости като тези, че „за разлика от линейните уравнения, използвани в Нютоновата ... механика, нелинейните уравнения не притежават простото адитивно свойство, което да позволява конструирането на вериги от решения от прости, независими части”¹² и че „[к]вантовата физика, хадронната теория, теорията на комплексните числа и теорията на хаоса споделят основното допускане, че реалността не може да бъде описана в линейни термини, че нелинейни – и нерешими – уравнения са единственото възможно средство за описание на една сложна, хаотична и недетерминирана реалност” (Markley 1992, 145)¹³.

Най-силно въздействие пародията оказва именно чрез многобройните дословни цитирания на текстове от известни трудове на постмодерни авторитети, които правят безпощадно ясно научното невежество и обърканото мислене на хора, самопровъзгласили се за борци срещу „закостенелите догми” на „просвещенската наука”. Сокал е положил специални усилия да подбере най-смешните и нелепи изказвания на автори като Дерида, Лакан, Иригарай, затова неговата статия-пародия предизвика такъв смут. И ако вината за публикуването на нелепостите, генерирани от самия Сокал може да бъде хвърлена на редакторите на списанието, които не са ги забелязали, то няма как да се припише на тях и отговорността за абсурдните изказвания на цитираните в статията популярни автори. Затова постъпката на Сокал, равностойна на вик „Царят е гол!”, бърка с пръст в раната на една част от хуманитарните академични среди в целия свят. Тази част е много по-многобройна от кръга около списанието Social Text.

Не всички обаче приемат извършеното от Сокал еднозначно. За мнозина, сред които са и редакторите на Social Text, постъпката на физика е неприемлива от гледна точка на академичната етика, защото Сокал си е послужил с „измама”. Основателни ли са тези обвинения?

¹² (Best 1991, 225) цит. по (Sokal 2008, 23). В действителност уравненията, използвани в Нютоновата небесна механика са нелинейни, защото се основават на Нютоновия закон за гравитацията, който представя силата на привличане на две тела с определени маси като нелинейна функция на разстоянието между тях. Втората част на изречението едва ли може да бъде разбрана от друг, освен от автора му, а не е сигурно, че и той е наясно какво точно е искал да каже.

¹³ Цит. по (Sokal 2008, 51).

Академична измама или легитимен експеримент?

В основата на академичната етика стои убеждението, че за да функционират нормално научните общности, техните членове трябва да се отнасят с доверие един към друг и към постиженията на своите предшественици. Всеки акт на измама уронва доверието и затова в страните с развита наука такива актове се наказват сурово. Сокал е напълно наясно с тези принципи и ги споделя. Той не приема обаче извършеното от него да се квалифицира като „академична измама“. Единственото, което Сокал е скрил от редакторите на списанието е, че той самият не вярва в написаното от него в статията-пародия. Но, добавя Сокал (Sokal 1996b), както многобройните напълно коректно предадени цитати в статията показват, напълно е възможно подобна статия да бъде написана от някой, който вярва във всичко това. Би ли бил пропусъкът на редакторите по-малък, ако публикуват статия, авторът на която вярва в нейното съдържание, което на запознатите с обекта на изследване звучи като пародия? Отговорът на Сокал е категорично отрицателен. Можем да се съгласим със Сокал, че фактът на заблудата, с която той си е послужил не може да бъде използван като оправдание на редакторите, приели да публикуват статията-пародия. И все пак фактът, че Сокал си е послужил със заблуда си остава факт и за да не бъде тази заблуда квалифицирана като академична измама, е необходимо да се каже още нещо за нея.

Не случайно Сокал нарича своята постъпка „експеримент“. В един от най-развитите научни етични кодекси – този на Американската психологическа асоциация – в частта, посветена на етиката при експериментирането с хора се казва, че се допуска участниците в експеримента да бъдат временно заблудени относно истинските цели на изследването, ако (1) тези цели са наистина важни; (2) не съществуват алтернативни (без намесата на заблуда) процедури за постигане на същите цели; и (3) провеждащите експеримента разкриват пред участниците своите истински цели веднага след приключването на експеримента¹⁴. Не е трудно да се покаже, че „експериментът“ на

¹⁴ Виж American Psychological Association (2010). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. Standard 8: Research and Publication, 8.07 Deception in Research.

Сокал удовлетворява тези изисквания¹⁵, което лишава от основания твърдението, че постъпката на Сокал трябва да бъде квалифицирана като академична измама.

Дълбоките мотиви на Сокал – разобличаване на вредите, които философията на познавателния релативизъм нанася на самото познание

След избухването на скандала Сокал многократно обяснява, че се е решил на тази рискована за репутацията му стъпка не просто за да изобличи определени лоши практики в средите на американската хуманитаристика, каквито са използването на неясни и безсмислени твърдения, неуместната употреба на научни термини с утвърдено значение, немарливото отношение към логическата последователност на разсъжденията и т.н. Той смята за много по-съществена задачата да разкрие онова, което стои в основата на толерантността към подобни лоши практики. Според Сокал, това е една определена философия на познавателен релативизъм, определяща себе си като „постмодерна“, според която нашите описания на света, включително научните теории, не са истинни или неистинни, те са само интерпретации, социални конструкции, конвенции, които приемаме или не приемаме, водени от различни мотиви. Обвързаността на редакторите на *Social Text* с подобна философия обяснява защо те са публикували пародията на Сокал. Те са харесали основната теза в „статията“, че „съдържанието и методологията на постмодерната наука предлагат мощна интелектуална подкрепа за прогресивния политически проект“, с който те се асоциират. Отсъствието на смислени аргументи в подкрепа на тази теза е убягнало от вниманието им, защото за привържениците на познавателния релативизъм, които приемат, че „всичко е дискурс и текст“ не може да има „грешни“ твърдения; там, където „всичко е реторика и „игри на езика“ ... вътрешната логическа последователност също е излишна“ (Sokal 1996b, 63), т.е. не може да има и „грешна“ логика. Само че тази философия, твърди Сокал, и е трудно да не се съгласим с него, няма да помогне „да открием ефективно лечение на СПИН, нито да изнамерим стратегия за предотвратяване на глобалното затопляне“; и не бихме могли „да

¹⁵ Целта на експеримента – да се тестват академичните стандарти в една област на американската хуманитаристика – е безспорно важна. Сокал обяснява защо обикновена критична статия не би свършила същата работа: обектите на тази критика отдавна са се превърнали в една „самопревъзнасяща се академична субкултура, която като правило игнорира (или презира) рационалната критика, идваща отвън“ (Сокал 1996b, 64). И накрая, Сокал наистина разкрива пред всички, в това число и пред „участниците в експеримента“ своя истински замисъл, след като публикуването на пародията е станало факт.

оспорваме лъжливите идеи в историята, социологията, икономиката и политиката, ако отхвърлим понятията „истина” и „лъжа”” (Sokal 1996b, 64). Познавателният релативизъм, смята Сокал, е вреден тъкмо поради своята безплодност. Един социален проект би бил „прогресивен” само ако е ефективен, т.е. ако осъществяването му е в състояние да доведе до реални, позитивни промени. Последното е невъзможно да се случи, ако действията по осъществяването на проекта не се основават на обективни оценки на действителността, към промяната на която е насочен този проект. Необходимостта да се разкрият вредните последици от възприемането на сериозно на философията на познавателния релативизъм е дълбокият мотив, тласнал Сокал към създаването и публикуването на пародията – една стъпка, която по собствените му думи е променила живота му завинаги.

Използвана литература

- Гурова, Л. (2011). Случаят „Сокал” в България – кой какво (не) видя в него. В: Стоянова, Ю., Кючуков, Х. (Ред.). Психология и лингвистика. Сборник статии в чест на проф. Енчо Герганов. София: Просвета.
- Best, S. (1991). Chaos and entropy: Metaphors in postmodern science and social theory. *Science as Culture* 2 (2): 188-226.
- Dawkins, R. (1998). Postmodernism disrobed. *Nature* 394: 141-143.
- Derrida, J. (1997). Sokal et Bricmont ne sont pas sérieux. *Le Monde*, November 20, 17.
- Gross, P., Levitt, N. (1994). *Higher Superstition: The Academic Left and its Quarrels with Science*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Markley, R. (1992). The irrelevance of reality: Science, ideology and the postmodern universe. *Genre* 25: 249-276.
- Martin, B. (1996). Social construction of an ‘attack on science’. *Social Studies of Science* 26 (1): 161-173.
- Sokal, A. (1996a). Transgressing the boundaries: Towards a transformative hermeneutics of quantum gravity. *Social Text* 46/47: 217-252.
- Sokal, A. (1996b). A physicist experiments with Cultural Studies. *Lingua Franca* 6 (4): 62-64.
- Sokal, A. (1996c). Transgressing the boundaries: An afterword. *Dissent* 43 (4): 93-99.
- Sokal, A., Bricmont, J. (1997). *Impostures Intellectuelles*. Paris: Éditions Odile Jacob.

Sokal, A., Bricmont, J. (1998a). *Intellectual Impostures*. London: Profile Books.

Sokal, A., Bricmont, J. (1998b). *Fashionable Nonsense. Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*. New York: Picador.

Sokal, A. (2008). *Beyond the Hoax. Science, Philosophy and Culture*. Oxford: Oxford University Press.

Weinberg, S. (1996). Sokal's hoax. *New York Review of Books* XLIII (13): 11-15.

^x**Лилия Гурова** е доцент, PhD, зам.ръководител на Департамент „Когнитивна наука и психология” в НБУ